

БОЗОР ИҚТИСОДИЁТИНИНГ ШАКЛЛАНИШИ ВА УНИНГ ЎЗБЕКИСТОНДА РИВОЖЛАНИШ ТАРИХИ ХУСУСИДА АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР

Ҳамроев Шухрат Шарофович

Мактабгача таълим таъкилотлари директор ва мутахассисларини

қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш институти

“Ижтимоий фанлар” кафедраси катта ўқитувчиси

<https://orcid.org/0009-0008-9999-203X>

UDK: 94(575.1)

Аннотация: мақолада дунёда бозор иқтисодиётининг шаклланиш тарихи, унинг ривожланиши ва моҳиятига туртки бўлган омиллар, бозор муносабатлари хусусидаги илмий-назарий ёндашувларнинг айрим жиҳатлари ва ушбу тараққиёт йўлининг Ўзбекистонда ривожланиш тарихи баён қилинган. Мақолада Ўзбекистонда бозор иқтисодиётининг “ўзбек модели” нинг шаклланиши ва унинг ўзига хос хусусиятлари, бозор муносабатларига асосланган демократик жамият қуришнинг асосий тамойиллари, иқтисодий ислохотлар стратегияси ва мазмун моҳияти ёритилган.

Калит сўзлар: бозор иқтисодиёти, жаҳон тарихи, ривожланиш, тарихий тараққиёт, Ўзбекистон, тамойил, ўзбек модели, ишлаб чиқариш, тадбиркорлик, хусусий мулк, ер, уй-жой.

Аннотация: в статье описана история становления рыночной экономики в мире, факторы, обуславливающие ее развитие и сущность, некоторые аспекты научно-теоретических подходов к рыночным отношениям, а также история развития этого пути в Узбекистане. В статье описано формирование «узбекской модели» рыночной экономики в Узбекистане и ее специфические особенности, основные принципы построения демократического общества, основанного на рыночных отношениях и стратегия экономических реформ.

Ключевые слова: рыночная экономика, всемирная история, развитие, историческое развитие, Узбекистан, принцип, узбекская модель, производство, предпринимательство, частная

собственность, земля, жилье.

Abstract: the article describes the history of the formation of a market economy in the world, the factors determining its development and essence, some aspects of scientific and theoretical approaches to market relations, as well as the history of the development of this path in Uzbekistan. The article describes the formation of the “Uzbek model” of a market economy in Uzbekistan and its specific features, the basic principles of building a democratic society based on market relations and the strategy of economic reforms.

Key words: market economy, world history, development, historical development, Uzbekistan, principle, Uzbek model, production, entrepreneurship, private property, land, housing.

КИРИШ (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION). Агар инсоният тарихига назар ташланса, хусусий мулкнинг ривожланиши билан илк бозор муносабатлари ҳам шакллана бошлаганлигини кўриш мумкин. У узок тарихий тараққиёт жараёнида шаклланди ва ўзининг маълум тарихий эволюциясини бошдан кечирди. Айниқса бозор муносабатларига хос хусусий мулк ва бозор ишлаб чиқариши капитализм даврида юқори даражага етди. Аслида хусусий мулк объектлари хилма-хилдир. Улар шахсий фаолият, уй хўжалигини юритиш, даромад, кредит олиш, инвестициялар, маблағлар ҳисобидан, акциялар ва бошқа занжирли қимматли қўғозлар асосида тадбиркорлик фаолияти юзага келади [1. Vol.1].

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДЛАРИ (ЛИТЕРАТУРА И МЕТОДОЛОГИЯ / METHODS). Бозор

муносабатларининг шаклланиши Шарк ва Ғарбда анчагина эртароқ шаклланган бўлсада, замонавий бозор шакллари Европада унга хос бўлган дастлабки элементлар сифатида XVI аср охири – XVII бошларида вужудга кела бошлаганлиги таъкидланади. Бу борада америкалик иқтисодчи олим Йезеф Шумпетер (1883-1950) асарлари анчагина эътиборга моликдир. У ўзининг “Иқтисодий ривожланиш назарияси” китобида бозор иқтисодиётининг асосий ричаги бўлган хусусий мулкнинг моҳияти, тадбиркорлик ва уни бошқарувчи тадбиркор хусусида талай илмий-назарий қарашларни илгари сурган [2. С. 21]. Унинг фикрича, бозор иқтисодиёти шароитида “тадбиркорнинг вазифаси янги кашфиётларни амалга татбиқ қилиш орқали ишлаб чиқариш услубини реформа қилиш (янгилаш) дан иборат. Кенг маънода кўриб чиқилганда тадбиркорнинг вазифаси бозор ёки хом ашё базаси асосида янги товар ишлаб чиқариш ёки эскирганини модернизация қилиш учун янги технологиялар ишлатишдан иборат”, дея қайд этади. Муаллифнинг таърифига кўра, тадбиркор ишлаб чиқаришни ташкил этувчи, унинг янгилаш йўллари кидирувчи, белгиловчи ва янги комбинацияларини ишга солувчи шахсдир.

Австриялик олимлар Л.Мизес ва Ф.Хайек ўз тадқиқотларида бозор муносабатларининг хусусиятлари, унинг ўзгарувчан шакллари, иқтисодиётни мувозанатлаштиришдаги ва тартибга солишдаги ролини таҳлил қилишга жиддий эътибор қаратганлар. Америкалик иқтисодчи олимлар Р.Хизрич ва М.Питерслар бозор шароитидаги тадбиркорликни қийматга эга бўлган бирон бир янги нарса, ашёни яратиш жараёни, тадбиркорни эса бунинг учун зарурий куч ва вақт сарфлаб, ўз зиммасига молиявий, психологик ва социал рискларни олувчи ҳамда буларнинг эвазига мукофот сифатида пул ва ютуқлардан қониқиш олувчи шахс, деб таърифлаганлар [3. 10]. Р.Макконнел ва С.Брюлар бозор иқтисодиёти шароитида тадбиркорни ишлаб чиқариш омилларини

бирлаштирувчи, катализатор вазифасини бажарувчи, бизнес юритишда қарорлар қабул қилувчи, янги технологияларни жорий этувчи, янги маҳсулотлар ишлаб чиқаришга интилувчи, таваккал (риск) қилишга мойил шахс сифатида изоҳлайдилар [4. С. 38].

МУҲОКАМА (ОБСУЖДЕНИЕ / DISCUSSION). Бозор иқтисодиёти - иқтисодий муносабатларнинг кенг миқёсли тизими, авваламбор, хусусий мулкчиликка асосланган ишлаб чиқариш ва хўжалик механизмлари орқали бошқариладиган жамиятдир. Бундай муносабатларнинг субъекти турли хусусий мулк эгалари, жумладан, турли уюшмалар, давлат ва хусусий сектор эгалари, юридик ва жисмоний шахслар ҳисобланади [5. Vol.1]. Мутахассисларнинг таъкидлашларича, бозор муносабатлари субъектларининг таснифи куйидаги тўрт гуруҳга бўлинади: 1) фирмалар; 2) банклар; 3) сўғурта ва траст компаниялари; 4) инновация ва инвестиция (сармоя) тузилмалари. Буларнинг барчаси ички бозорда ва ташқи бозорда амал қилади [6. 195].

Бозор иқтисодиёти – инсонлар учун муносиб турмуш тарзини шакллантирувчи, жамият тараққиётини тезлаштирувчи иқтисодий алоқалар мажмуидир. Халқаро тажрибада бозор иқтисодиётига ўтишнинг бир қанча моделлари мавжуд бўлиб, уларни умумлаштирган ҳолда бозор иқтисодиётига ўтишнинг уч турига ёки моделига бўлиш мумкин:

1. Ғарбий Европа мамлакатлари ва бошқа ривожланган мамлакатлар йўли.

2. Мустамлакачиликдан озод бўлиб, мустақил тараққиёт йўлига кириб ривожланаётган Осиё, Африка, Лотин Америкаси мамлакатларининг йўли.

3. Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги мамлакатлари, бошқача айтганда, «социалистик» ривожланиш йўлидан борган ва ҳозирда бозор иқтисодиёти йўлини танлаган мамлакатлар йўли [7. 87].

XX асрнинг 80-йиллари охири-90-йиллари бошига келиб СССР таркибидаги барча иттифокдош республикаларда бўлгани каби Ўзбекистонда ҳам бозор

муносабатларининг ташкил топиши учун қулай шарт-шароит етилди. Давлат мулки ўрнида хусусий мулк таркиб топиб, инсон мулкнинг ҳақиқий эгасига айлана бошлади. Муҳими мулкчиликнинг турли шакллари, хусусан хусусий мулк, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг ҳуқуқий асоси яратила бошланди [8. 87].

Маъмурий-буйруқбозлик иқтисодиётдан бозор иқтисодиётига ўтиш кўплаб мамлакатларда умумий тенденцияга эга. Бу жараён иқтисодиётни эркинлаштириш, чуқур институционал (энг аввало, мулкчилик муносабатларида) ўзгаришларни ўз ичига олади, бироқ, бир вақтнинг ўзида молиявий барқарорлаштириш чора-тадбирларини амалга оширилишини тақозо этади. Мазкур тизимни ўзгартириш мазкур тизим асосининг ўзгаришини ҳамда уни сифат жиҳатидан фарқ қилувчи бозор тизимига алмаштирилишини англатар экан, бундай турдаги ўзгаришларни тизимий ислохотлар, деб аташ мақсадга мувофиқ бўлади.

Ўзбекистонда бозор муносабатларига ўтиш шароитида давлат мулки монополиясининг тугатилиши, соҳада маълум муддат турғунлик ҳолатининг сақланиб қолгани, кичик бизнес ва тадбиркорликни тангликдан либераллаштириш томон йўналтирилгани, кишилар онгида илк тадбиркорлик кўникмаларининг тадрижий равишда вужудга келгани ва унинг хусусийлаштиришга таъсири (“кичик хусусийлаштириш даври” 1991-1993 йй., “оммавий хусусийлаштириш даври” 1994 йилдан сўнг) [9. 22].

Ўзбекистонда бозор ислохотларини татбиқ этиш, давлат мулки ва объектларини босқичма-босқич хусусийлаштириш, уларни тадбиркорларга бўлиб бериш ҳамда сотиш ишлари амалга оширилди. Жумладан, биргина 1990 йилда қишлоқ хўжалиги ва чорвачилик тасарруфидаги мол-мулклар, хусусан, 61,5 минг қорамол, 384 минг бош қўй, 34 минг эчки ва чўчқа, 7,8 млн товуқ етиштирувчи субъектлар хусусийлаштириш шарти билан шахсий

хўжаликлар (тадбиркорлар)га сотилган. Аграр соҳада амалга оширилган ислохотлар натижасида, 1989-1990 йилларда 1,5 миллиондан кўпроқ оилага кўшимча ер ажратилиб, 700 минг оилага янги томорқа ерлари берилган [10. 12].

Яъни, энг муҳим масалаларидан бири аҳолига ер ва уй-жой ажратиб бериш масаласи турар эди. Шундай шароитда 1989 йил 15 августда «Колхозчилар, совхоз ишчилари, фуқаролар, шахсий томорқа хўжаликлари ва индивидуал уй-жой қурилишини янада ривожлантириш тўғрисида» махсус қарор қабул қилинди. Натижада, ўша йилнинг 4 ойида аҳоли кўшимча 90,7 минг гектар ер олди. Ўзбекистон ССР Министрлар Совети ҳузурида хом ашё ва енгил саноат маҳсулотлари таъминоти ҳамда уларни сотиш бош бошқармаси ҳамда Ташқи савдо ва хорижий мамлакатлар билан алоқа давлат комитети ташкил этилди [11. 12]. Республикани иқтисодий мустақиллик йўлига олиб чиқиш, уни инқироз гирдобидан чиқариш вазифаларини ҳал этишда, Ўзбекистон ресурслари ва имкониятларига баҳо беришга мутлақо янгича ёндашиш зарурлиги, мавжуд имкониятларни Иттифоқ ва жаҳон бозори учун қанчалик жозибали экани нуқтаи назаридан кўриб чиқиш кераклиги таъкидланди. Бунда қуйидаги омилларга эътибор қаратиш муҳим эди:

Биринчидан, республиканинг қулай табиий иқлим шароитларидан самарали фойдаланиш, етиштирилиши лозим бўлган энг фойдали ва даромадли экинларни аниқлаб олиш;

Иккинчидан, мавжуд 500 минг гектар жуда шўрхок ва ўртача шўрхок ерларнинг ирригацион ва мелиоратив ҳолатини яхшилаш масалаларига эътиборни кучайтириш;

Учинчидан, Ўзбекистоннинг газ кондецати, кўмирга бўлган талаб-эҳтиёжини тўла-тўқис таъминлаш, яқин вақт ичида нефть қазиб олишни 3-4 баробар кўпайтириш, Қизилқумда фосфоритларнинг жуда катта қонини ўзлаштириш, рангли ва қимматбаҳо

металларнинг жуда катта ресурсларидан республика манфаатлари йўлида самарали фойдаланиш;

Тўртинчидан, республиканинг энг катта бойлиги бўлган меҳнатсевар халқи учун кенг имкониятлар яратиш сингари бу борадаги муҳим вазифаларга алоҳида эътибор қаратилиб, уларни амалга ошириш йўллари кўрсатиб берилди. Шунингдек, мамлакатимиз раҳбари халқимиз ҳаётини муносиб даражага кўтариш учун мавжуд ресурс ва бойликлардан фойдаланиш йўллари алоҳида эътибор қаратди.

Муҳими, бозор иқтисодиётига ўтиш жараёнида миллий, тарихий турмуш тарзимиз, халқимиз урф-одатларини, анъаналаримизни, кишиларнинг фикрлаш тарзини ҳисобга олиш муҳим. Ўзбек халқи азалдан жамоа туйғусига мойил халқ. Бу биринчи омил бўлиб, бозор иқтисодиётига ўтиш шароитида ўзбек халқининг миллий ўзига хослиги, унинг бой тарихий анъаналари, ўзига хос фикрлаш тарзига хос қадимги даврлардан бошлаб жамоа тарзида аҳил яшаб келиши каби миллий менталитетимизга хос хусусиятлар муҳим роль ўйнади [12. 64-66].

Ўзбекистон бозор иқтисодиёти ва тараққиётнинг “ўзбек модели” ни танлади. Мамлакат ўз мустақиллигига эришгандан сўнг бозор муносабатларига ўтиш учун қулай шароит ва кенг имкониятлар яратилди. Ўзимизга хос ва мос бозор муносабатларига асосланган демократик жамият қуришнинг асосий тамойиллари ишлаб чиқилиб, дунёдаги ривожланган мамлакатлар томонидан эътироф этилди. Янги иқтисодий муносабатларга ўтиш асосида иқтисодий ислохотлар стратегияси ишлаб чиқилди. Бозор ислохотларини амалга ошириш шароитида иқтисодиётни барқарорлаштириш ва бозор муносабатларининг негизини шакллантириш зарурати пайдо бўлди. Булар иқтисодий ислохотларнинг ғоят муҳим йўналишлари сифатида белгилаб берилди. Бозор муносабатларига ўтишнинг асосий шартларидан бири мулкни давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштиришни амалга оширишдир.

Бу билан давлат монополиясига хос хўжалик тизими тугатилиб, маъмурий буйруқбозлик бошқаруви ўрнига бозор иқтисодиётига асосланган жамият қуриш йўли белгилаб олинди [13. 57-59].

Бунда Ўзбекистоннинг бозор иқтисодиётига ўтишдаги ўз тараққиёт йўли қуйидаги бешта тамойилларда ўз ифодасини топди:

Биринчи тамойил, иқтисодиётнинг сиёсатдан устунлиги ва мафкурадан ҳолилиги - ўзбек моделининг тамойили сифатида иқтисодиётни мафкурадан ҳоли этиш иқтисодий муносабатларни, моддий неъматлар яратишни барча нарсадан устун қўйиш ва ишлаб чиқаришни оқилона ташкил қилишнинг омилидир. У объектив иқтисодий қонунларни тан олишга, мулкчилик шакллари, тақсимотга нисбатан субъектив муносабатдан қутулишга маънавий шарт-шароит яратади. Мафкуравий ақидаларни бартараф этиш хўжалик юритишнинг турли ижтимоий шакллари, нисбатан хайрихоҳ бўлган ижтимоий фикрнинг, бозор муносабатларига мос бўлган психологиянинг ва шунга хос иқтисодий тафаккурнинг идрок этилишига кўмаклашади [14. 70-72]. Мазкур тамойил иқтисодий ривожланишда маънавиятнинг аҳамияти нечоғлиқ муҳим эканини, унинг нозик қирраларини очиб беради.

Иккинчи тамойил. Давлат – бош ислохотчи бўлиши. Бунда давлат ислохотларнинг устувор йўналишларини белгилаб бериши, янгилаш ва ўзгаришлар сиёсатини ишлаб чиқиши ва уни изчиллик билан амалга ошириши лозим. Эски тузумдан халос бўлгандан сўнг ўзини ўзи тартибга соладиган иқтисодий механизм бирданига вужудга келмайди. Бунда давлат асосий йўлбошчига айланмоғи керак. Шу боисдан Биринчи Президент Ислон Каримов, ўзбек моделининг мазкур тамойилини илмий асослар экан, қуйидагиларни таъкидлайди: «Ўтиш даврида давлат халқ хўжалигининг, айниқса, унинг асосини, тизимини белгилайдиган тармоқларнинг фаолиятини қўллаб-қувватлаши, нарх-наволарни

тартибга солиб туриши, шунингдек, бевосита ёрдам беришда имтиёзлар яратиши, бевосита ёрдам кўрсатиш йўли билан ана шу тармоқларга мадад бериши лозим».

Бу давлатнинг бош ислохотчи сифатидаги вазифаси нимадан иборат эканини асослаб беради. Айтилган турли ижтимоий гуруҳларнинг, нодавлат ва ношароит, жамоатчилик ташкилотларининг, шахсларнинг ташаббуслари ва фаолиятлари чекланмаслигини, аксинча, давлат уларга ёрдам беришини аниқлатади.

Учинчи тамойил. Жамият ҳаётининг барча соҳаларида қонуннинг устуворлиги. Демократик йўл билан қабул қилинган Конституция ва қонунларни ҳеч истисносиз ҳамма ҳурмат қилиши ва уларга оғишмай риоя қилиши лозим.

Мазкур тамойил турли мулк шаклларининг тенг ҳуқуқий асосда ривожланишини таъминлайди. Мулкчилик шакллари ва ҳўжалик юритувчи субъектлар ўртасидаги муносабатлар, рақобат қатъий ҳуқуқий меъёрлар ёрдамида тартибга солинади. Иқтисодий бошқаришда ўзбошимчилик ва субъективизмга, турли иқтисодий зўравонликларга йўл қўймаслик учун зарур ҳуқуқий шарт-шароит вужудга келади. Иккинчидан, давлатда демократик жамият қуриш тизими шаклланади, ривожланади, аҳолининг сиёсий маданияти ва фаоллиги ошади. Фикрлар хилма-хиллиги ва қарашлар ранг-баранглиги ривожланади, мафкуравий плюрализм қарор топиши учун ҳуқуқий кафолат пайдо бўлади. Инсон ҳуқуқлари таъминланади. Давлат органларининг ишлаб чиқаришга ноқонуний аралашшига ёки мулк эгаларининг камситилишларга чек қўйилади, иқтисодий либерализм шаклланади. Учинчидан, шахсининг, барча ижтимоий гуруҳ ва қатламларнинг манфаатлари тўлиқ ҳисобга олинади ва уларнинг яратувчилик имкониятлари, ижодий салоҳияти самаралироқ рўёбга чиқади.

Тўртинчи тамойил. Кучли ижтимоий сиёсат юритиш. Бозор муносабатларини жорий этиш билан бир вақтда, аҳолини,

айниқса, ногиронлар, боқувчисини йўқотганлар, кам таъминланган оилаларни, болалар ва кексаларни ижтимоий ҳимоялаш юзасидан олдиндан таъсирчан чоралар кўрилиши лозим.

Кучли ижтимоий сиёсатнинг таркибий қисмлари ва йўналишлари кўп. Улар ижтимоий таъминот, янги иш ўринлари яратиш, соғлиқни сақлаш, халқ таълими, маданият, спорт ва жисмоний тарбия соҳалари фаолиятини маблағ билан таъминлаш ва ислоҳ қилишдан тортиб, жиноятчиликка қарши курашиш, ҳуқуқ-тартиботни таъминлашгача бўлган масалаларни қамраб олади. Кучли ижтимоий сиёсат олиб бориш ва аҳолининг турли қатламларини ижтимоий муҳофаза қилиш ўзбек моделининг инсонпарварлик моҳиятини белгиловчи тамойиллардан биридир.

Бешинчи тамойил. Бозор иқтисодиётига объектив иқтисодий қонунларнинг талабларини ҳисобга олган ҳолда, тадрижий асосда, пухта ўйлаб, босқичма-босқич ўтиш. Бу ислохотларнинг ҳуқуқий асослари ва кафолатларини вужудга келтириш, аҳолини ижтимоий ҳимоялаш ва унинг янги иқтисодий тафаккурини шакллантириш билан бирга олиб борилиши лозим. Ўзбекистонда айнан шундай йўл тutilди. Бундай сиёсат юритиш маблағлардан самарали фойдаланиш имконини бериш баробарида, одамларнинг сафарбарлигини оширишда, ижтимоий ларзаларнинг олдини олмоқда, мулкчилик шакллари босқичма-босқич ривожлантиришда [14. 70-72].

ХУЛОСА (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION). Хулоса қилиб айтганда, бозор муносабатларига асосланган жамият қуриш шакллари узоқ тарихий тараққиёт жараёнида вужудга келганлигини тасдиқлади ва ўзининг маълум тарихий эволюциясини бошдан кечирганлигини кўрсатди. Ўзбекистон ҳам ўз мустақиллигига эришгандан сўнг бозор муносабатларига ўтиш учун қулай шароит ва кенг имкониятлар яратилди. Ўзимизга хос ва мос бозор муносабатларига асосланган демократик жамият қуришнинг асосий тамойиллари ишлаб чиқилиб,

дунёдаги ривожланган мамлакатлар томонидан эътироф этилди. Янги иқтисодий муносабатларга ўтиш асосида иқтисодий ислохотлар стратегияси ишлаб чиқилди. Бозор ислохотларини амалга ошириш шароитида иқтисодиётни барқарорлаштириш ва бозор муносабатларининг негизини

шакллантириш зарурати пайдо бўлди. Булар иқтисодий ислохотларнинг ғоят муҳим йўналишлари сифатида белгилаб берилди. Мулкни давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштиришни амалга оширишда амалий қадамлар қўйилиб, бугун ушбу йўл давлатнинг муҳим тараққиёт йўли эканлиги тасдиқланди.

АДАБИЁТ ВА МАНБАЛАР РЎЙХАТИ (ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES):

1. Семина Л., Житников И. Сущность рынка и условие его возникновения // Journal of Economy and Business, vol. 1.
2. Шумпетер Й. Теория экономического развития. – М., 1982. – С. 21.
3. Хизрич Р., Питерс М. Предпринимательство, или как завести собственное дело и добиться успеха [Текст]: перевод с английского; общ. ред. В.С. Загашвили. – М.: Прогресс-университет, 1991. – С. 10.
4. Макконелл К., Брю С. Экономикс: принципы, проблемы и политика. – М.: Инфра. 1999. – С. 38.
5. Семина Л., Житников И. Сущность рынка и условие его возникновения // Journal of Economy and Business, vol. 1.
6. Исломов З.М. Ўзбекистон модернизациялаш ва демократик тараққиёт сари. – Тошкент: Ўзбекистон. 2005. – Б. 195.
7. Ўзбекистоннинг энг янги тарихи (Фан доктори илмий даражасига талабгорлар учун ўқув қўлланма). Т., 2013. – Б. 87.
8. Ўзбекистоннинг энг янги тарихи (Фан доктори илмий даражасига талабгорлар учун ўқув қўлланма). Т., 2013. – Б. 87.
9. Толипов Ф. Ўзбекистонда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг ривожланиш тарихи (1991-2022-йй). Тарих фанлари доктори (DSc) илмий даражасини олиш учун ёзилган дисс. Т., 2022. – Б. 22.
10. Каримов И.А. Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида. – Тошкент: “Ўзбекистон”. 2011. – Б. 12.
11. Каримов И.А. Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида. – Тошкент: “Ўзбекистон”. 2011. – Б. 12.
12. Обломуродов Н., Толипов Ф. Ўзбекистоннинг энг янги тарихи. Т., 2022. – Б. 64-66.
13. Абдуллаев С. “Узбекская модель” перехода к рыночной экономике в условиях глобализации // Инновации и инвестиции. 2017. №1. – С. 57-59.
14. Обломуродов Н., Толипов Ф. Ўзбекистоннинг энг янги тарихи. Т., 2022. – Б. 70-72.